

Розділ І. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32: 004+316.772

<https://doi.org/10.34142/24130060.2021.22.1.01>

ЛАТЕНТНИЙ ЕЙДЖИЗМ В ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ УРЯДІВ

С. А. Бабухіна, Т. П. Савельєва

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Розглянуто проблеми вікової дискримінації як широко представленого різновиду дискримінації в сучасному світі, яка дуже часто набуває латентних форм. Особливо актуальним це стає за умов, що для сучасної демографічної ситуації характерне поступове старіння населення як світу в цілому, так і України зокрема. Окрім суто матеріальних проблем та труднощів, вразливість цієї категорії населення в інформаційному середовищі обумовлена віковими особливостями психо-емоційного стану, а також обмеженими навичками використання технологій та низькою здатністю до навчання.

Зроблено спробу висвітлити цю проблему відносно сфери політичної комунікації, застосовуючи аналіз розвитку і становлення інформаційної демократії, а саме, діяльності і функціонування електронних урядів.

Ключові слова: *дискримінація особи, ейджизм, латентний ейджизм, політична комунікація, інформаційне суспільство, інформаційна демократія, електронний уряд, механізм взаємодії.*

ЛАТЕНТНЫЙ ЭЙДЖИЗМ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЭЛЕКТРОННЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

С. А. Бабухина, Т. П. Савельева

Рассмотрены проблемы возрастной дискриминации как широко представленной разновидностью дискриминации в современном мире, которая очень часто приобретает латентные формы. Особенно актуальным это становится в условиях того, что для современной ситуации характерно постепенное старение населения как мира в целом, так и Украины в частности. Кроме непосредственно материальных проблем и трудностей, уязвимость этой категории населения в информационной среде обусловлена возрастными особенностями психо-эмоционального состояния, а также ограниченными навыками использования технологий и низкой способностью обучения.

Осуществлена попытка осветить эту проблему относительно сферы политической коммуникации, используя анализ развития и становления информационной демократии, а именно, деятельности и функционирования электронных правительств.

Ключевые слова: дискриминация личности, эйджизм, латентный эйджизм, политическая коммуникация, информационное общество, информационная демократия, электронное правительство, механизм взаимодействия.

LATENT AGEISM IN POLITICAL COMMUNICATION ON THE EXAMPLE OF THE ACTIVITIES OF ELECTRONIC GOVERNMENTS

S. Babukhina, T. Savelyeva

The problems of age discrimination as a widespread form of discrimination in the modern world, which very often takes on latent forms, are considered. This becomes especially relevant in the context of the fact that the current situation is characterized by a gradual aging of the population of both the world in general and Ukraine in particular. In addition to the existing financial problems and difficulties, the vulnerability of this category of the population in the information environment is caused by the age characteristics of the psycho-emotional state, as well as limited skills in the use of technology and low learning ability.

We make an attempt to investigate this problem in relation to the sphere of political communication, using the analysis of the development and formation of information democracy, as well as the activities and functioning of electronic governments.

New opportunities in political communication, with the help of which a new reality is constructed, require additional adaptation and the assimilation of new rules of existence in it, the choice of forms of information interaction up to the compulsory assimilation of certain communicative practices. As an example of such interaction, the activity of the electronic government is considered as an effective mechanism of interaction and a form of cooperation between the state and citizens.

The current level of development of political communication should be supported by a high level of access for the entire population to the Internet. The publication analyzes the situation with representatives of the senior age category and the problems they have to deal with. We came to the conclusion that this type of communication is characterized by manifestations of ageism, including latent greatly.

Key words: person's discrimination, ageism, latent ageism, political communication, information society, information democracy, e-government, mechanism of interaction.

Постановка проблеми. В сучасному світі дискримінація є одним із найбільш серйозних і поширених порушень прав людини. Сучасний світ поступово рухається в напрямку беззаперечної рівності, масово засуджуючи будь-яку форму дискримінації. Але, тим не менш, скільки би суспільство не прагнуло створити ідеальну картину світу без утисків, ми продовжуємо спостерігати дискримінацію певних груп населення, до якої відносять і дискримінацію за віком. Треба визнати, що цей різновид дискримінації набув рис повсякдення, часто має латентний характер, що не сприяє належному

дослідженню цього феномену, і, тим більше, розробці стратегії його подолання.

Аналіз актуальних досліджень. Дискримінаційні прояви в суспільстві щодо різних категорій громадян досліджували С. Артюх, О. Гузь, О. Дашковська, В. Єлагін, О. Коршунова, І. Ересіна, Г. Ліхоносова, О. Макарова, Н. Мітіна, Л. Мурашко, С. Погребняк, О. Руднева, І. Сухарук, І. Твердовський, І. Федорович, Г. Христова, С. Чукут та ін.

Безпосередньо питання дискримінації людей похилого віку розглянуто в працях таких вітчизняних науковців, як О. Березіна, А. Близнюк, М. Єкімова, О. Каретна, Т. Коваль, І. Кресіна, І. Лагутіна, Ю. Лисенко, Л. Магдисюк, І. Сахарук, А. Трасклер, Г. Черненко, Н. Шевченко та ін.

Світ електронного спілкування, представлений як світ спілкування, в якому нові інформаційні засоби стають одним з найважливіших інструментів комунікації, розглянуто в теоріях Н. Лумана, М. Кастельса, М. Маклюєна, Дж. Семпсі, А. Турена, Ю. Хабермаса та інших сучасних дослідників. Це нове комунікативне середовище, що народжується у нас на очах, змінює наші уявлення щодо різновидів і форм комунікації, за допомогою яких конструється нова реальність, яка вимагає додаткової адаптації і засвоєння нових правил існування в ній.

Метою статті є аналіз проблеми вікової дискримінації в практиці функціонування електронного уряду як однієї із форм політичної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Поняття *ейджизму (ageism)* було запропоноване американським вченим-геронтологом Робертом Батлером (Національний інститут старіння) у 1969 році в публічній полеміці і спочатку пов'язувалося з віковою стратифікацією. Поступово ейджизм став сприйматися через дискримінацію людей похилого віку як таких, що не відповідають нормативним суспільним цінностям, а згодом цю соціальну групу стали окреслювати як людей «третього віку». З усіх основних процесів, які супроводжують ейджизм, як то: ярликування, стереотипізація та ін.,

актуальною для нас є дискримінація (утиски прав та свобод особи через її належність до вікової групи). Якщо в загальнонауковому розумінні ейджизм ґрунтується на понятті норми та відхилення, то нормою представники окремої вікової групи вважають себе, а інших – відхиленням.

З точки зору прав людини вік – не просто величина, що позначається цифрою. Вік – це соціальний конструкт, в основі якого полягають звичаї, існуюча практика та сприйняття ролі тієї чи іншої особи в житті суспільства. Вікова дискримінація може проявлятися щодо будь-кого, у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства. Вона виражається у спробі піддати сумніву можливість виконання особою будь-якої ролі лише на підставі її віку.

Поняття «латентного ейджизму», введене в обіг А.В. Писаревим, проявляє позицію, яка чітко простежується в соціальній політиці: люди похилого віку – баласт суспільства, що гальмує реформи (Pisarev, 2004, s. 51). Іншим прикладом латентного ейджизму може слугувати відомий термін «період дожиття», що широко використовується в соціальних програмах і призводить до асоціації похилого віку лише із занепадом та непрацездатністю.

Між тим, в сучасному світі спостерігається стійке зростання числа літніх людей в структурі народонаселення, що повинно зумовити формування нових уявлень про старість, про роль людей похилого віку у соціальному розвитку. Проте, літні люди залишаються однією із найбільш незахищених категорій сучасного суспільства. Тому актуальною залишається проблема ейджизму, заснованого на негативних вікових стереотипах щодо старших груп населення.

Можна, певною мірою, вважати це наслідками модернізації та характерною ознакою сучасних суспільств, на відміну від суспільства традиційного, з притаманною йому системою відповідних норм та цінностей.

Для сучасної демографічної ситуації України також характерне поступове старіння населення. Внаслідок постійного зниження народжуваності впродовж останнього століття, частка дітей знизилась з

приблизно 40% на початку ХХ ст. до 15% на поч. ХХІ ст. Частка працездатного населення змінювалася повільно і коливалася у межах 60% – 62%. Натомість, зі збільшенням тривалості життя і зниженням смертності, спостерігалось зростання частки населення старше 60 років – від 3-4% на початку ХХ ст. до 21% на початку ХХІ ст. Згідно з цифрами ДССУ, в Україні більше третини населення – люди пенсійного віку, 22,9% громадян України можна зарахувати до категорії 60+ (Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini, 2021).

Однак, упереджене ставлення до людей похилого віку, дискримінація та стигматизація, яким вони піддаються, є реальністю нашого сьогодення. Особи похилого віку часто піддаються впливу безлічі процесів виключення їх із життя суспільства. Прояви латентного ейджизму важко не помітити в сфері політичної комунікації.

В дослідженнях Н. Лумана, М. Кастельса, М. Маклюена, А. Турена, Ю. Хабермаса соціум представлений як світ спілкування, в якому нові інформаційні засоби стають одним з найважливіших інструментів орієнтації людини в світі і взаємодії людей один з одним.

Постійне розширення кола спілкування змушує користувачів Інтернету засвоювати норми і цінності кіберпростору, гнучко змінювати свою поведінку, адаптуватися до тих змін, які відбуваються у віртуальному середовищі, що поєднує у собі як вільний вибір форм інформаційних взаємодій, так і примусове засвоєння певних комунікативних практик.

Паралельно з формуванням інформаційного суспільства в сфері політичної комунікації відбувається становлення поняття «інформаційної демократії», набуває важливості електронний уряд як дійовий механізм взаємодії і форма співпраці держави й громадян. Під е-урядом слід розглядати адаптацію державного управління до нових вимог суспільного розвитку, яка включає в себе: і безпосередньо послуги, які надає держава (тобто органи державної влади та місцевого самоврядування) своїм

громадянам; і інтерактивну взаємодію між ними, зокрема завдяки підтримці та впровадженню системи зворотного зв'язку (Chukut, 2021).

Курс на діджиталізацію, за яким рухається Україна, показав свої перші результати. Так, у 2020 році Україна зайняла 69-е місце у рейтингу країн із найбільш розвиненим електронним урядуванням, що на 13 позицій вище, ніж у 2018. Рейтинг був створений на основі дослідження Організації Об'єднаних Націй «E-Government Survey 2020». Дослідження узагальнює показники держав щодо розвитку електронного урядування за період з 2018 до 2020 року (Departament po ekonomicheskim i socialnym voprosam OON, 2020). Україна, також, активно впроваджує у життя ідею "держава у смартфоні". Зокрема, із цією метою у вересні 2019 року було створене Міністерство цифрової трансформації для надання низки адміністративних послуг онлайн.

Однак функціонування електронного уряду стикається з безліччю проблем, де однією із найактуальніших є відсутність можливості охопити й активізувати все населення, особливо на регіональному рівні (села, райони). До основних причин цієї проблеми відносять низку економічних та інформаційно-технічних обмежень:

- цифрової нерівності населення;
- обмеженого доступу до Інтернету;
- недостатньої автоматизації;
- а також соціально-психологічних факторів:
- відчуження від влади і недовіра до неї;
- звичка до особистої взаємодії, що особливо важлива для громадян

похилого віку, які становлять значну частку користувачів соціальних державних послуг (Asanova, 2021).

Літні особи підпадають майже під всі зазначені види обмежень. Відповідно, можна дійти висновку, що старший вік та проживання у сільській місцевості значно зменшують вірогідність користування Інтернетом.

В дослідженні Дослідницького холдингу Factum Group Ukraine зазначається, що Інтернетом в Україні регулярно користуються 71% українців (22,96 млн.), при цьому тільки 12% – віком від 55 до 64 років та 8% особи старші 65 років (Factum Group Ukraine, 2021). Більше того, як прояв саме латентного ейджизму можна вважати той факт, що практично всі маркетингові ринкові дослідження не проводять аналіз користування Інтернетом групами споживачів віком старше 64-65 років. В результаті, група користувачів Інтернетом старшого віку в нашій країні майже ніяк не досліджується.

Звертаючись до міжнародного досвіду, маємо констатувати, що на даний час у світі Європа має найбільшу частку країн (93%), що пропонують онлайн-послуги незахищеним групам населення, за нею йдуть Америка (84%), Азія (80%), Океанія (65%) і Африка (55%). Треба визнати, що основним об'єктом обслуговування серед незахищених груп виступає молодь, але з 2018 року спостерігається позитивна тенденція в бік розширення онлайн-послуг. Найвищі темпи росту спостерігались в наданні онлайн-послуг літнім людям і емігрантам – 14-відсоткове збільшення для кожної групи відповідно (Departament po ekonomicheskim i socialnym voprosam OON, 2020).

Ці послуги передбачають для людей похилого віку інформацію про будинки пристарілих; про порядок подання документів на програми довгострокового догляду та варіанти для отримання догляду і допомоги вдома, тобто те, що, як вже зазначалося вище, можна охарактеризувати як «дожиття».

Якщо спробувати наш аналіз реального користування Інтернетом осіб даної вікової когорти застосувати до різних аспектів політичної участі в контексті становлення інформаційної (електронної) демократії, одразу під сумнів підпадає реальна можливість такої участі: повноцінна участь у виборчому процесі, можливість користування адміністративними й іншими

видами он-лайн послуг і т.ін. Все це, без сумніву, підпадає під визначення латентного ейджизму за його основними характеристиками.

Непродуктивною є гіпотеза про тимчасовий характер такого стану речей, який з часом має змінитися завдяки тому, що молодші покоління не будуть в майбутньому мати відповідних проблем. Сучасна динаміка соціальних змін доводить, що кожне наступне покоління, що старішає, опиняється перед новими викликами, які не в змозі опанувати в силу чинників різного плану, а тому, без сумніву, буде стикатися з проявами вікової дискримінації.

Тому сучасний рівень розвитку політичної комунікації, зокрема, збільшення частки електронного урядування у державному управлінні, має бути підкріплений належним доступом усього населення України до мережі Інтернет. Наприклад, одним із варіантів покращення ситуації може стати реалізація Міністерством цифрової трансформації ідеї запровадження адресної допомоги громадянам, які не можуть самостійно оплачувати базовий доступ до мережі Інтернет. Без сумніву, це питання не тільки фінансового характеру, це має бути певний комплекс мір із створення відповідних центрів допомоги, навчання, і, головне, розробка необхідних правових засад.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цій публікації зроблено спробу звернути увагу на таку вразливу категорію населення як люди похилого віку. Той факт, що людям похилого віку, за рідким виключенням, складно адаптуватися та інтегруватися в сучасне інформаційне суспільство, призводить до вікової дискримінації, звужує соціальні, комунікативні, культурні зв'язки й обмежує можливості саморозвитку та самореалізації цієї верстви населення. Якщо враховувати, що характерними ознаками людей похилого віку є орієнтація на культурні зразки минулого; спосіб життя, що продиктований невизначеністю тимчасової перспективи і відрізняється невисоким рівнем дієвості та соціальною ізоляцією, необхідно впроваджувати постійно діючі програми з інформаційної адаптації людей

старшого віку, які забезпечать їм допомогу у формуванні важливих і необхідних навичок існування у віртуальному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асанова, А.А. 2021. *Електронний уряд як дійовий механізм взаємодії і форма співпраці держави та громадян в інформаційному суспільстві*. [online] Доступно: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/tehnologiya/03-asanova.pdf> [Дата звернення 25 Грудень 2020].
2. Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН, 2020. *Исследование ООН: электронное правительство*. [online]. Доступно: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20-%20Russian.pdf> [Дата звернення 25 Грудень 2020].
3. Державна служба статистики України, 2021. *Демографічний паспорт регіонів України*. [online] Доступно: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm 09.10.2121 [Дата звернення 25 Грудень 2020].
4. Дніпровська, Т. В. та Мартиненко, М. Ю., 2018. Віртуальні технології комунікації як важливий чинник формування соціальних систем. В: А. О. Галич, ред. *Мас-медіа України на зламі епох: реалії та перспективи розвитку*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». с. 8-14. [online] Доступно: http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/Info_Mass_Media_2_018.pdf [Дата звернення 14 Січень 2021].
5. Дрожжинов, В. та Штрик, А. 2021. *Электронное правительство информационного общества*. [online] Доступно: www.pcweek.ru/year2000/n15/cp1251/strategy/index.htm [Дата звернення 14 Січень 2021].
6. Луман, Н. 2021. *Невероятность коммуникации*. [online] Доступно: http://soc.pu.ru.8101/publication/pts/luman_c.html/ [Дата звернення 14 Січень 2021].
7. Писарев, А.В., 2004. Образ пожилых в современной России. *Социологические исследования*, 4, с. 51-56.
8. Чукут, С. 2021. *Проблеми та перешкоди на шляху електронного уряду: світовий та вітчизняний досвід*. [online] Доступно:

REFERENCES

1. Asanova, A.A. 2021. *Elektronnij uryad yak dijovij mehanizm vzayemodiyi i forma spivpraci derzhavi ta gromadyan v informacijnomu suspilstvi*. [online] Dostupno: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/tehnologiya/03-asanova.pdf> [Data zvernennya 25 Gruden 2020].
2. Departament po ekonomicheskim i socialnym voprosam OON, 2020. *Issledovanie OON: elektronnoe pravitelstvo*. [online]. Dostupno: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20-%20Russian.pdf> [Data zvernennya 25 Gruden 2020].
3. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini, 2021. *Demografichnij pasport regioniv Ukrayini*. [online] Dostupno: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm 09.10.2121 [Data zvernennya 25 Gruden 2020].
4. Dniprovskaya, T. V. ta Martinenko, M. Yu., 2018. Virtualni tehnologiyi komunikaciyi yak vazhlivij chinnik formuvannya socialnih sistem. V: A. O. Galich, red. *Mas-media Ukrayini na zlami epoh: realiyi ta perspektivi rozvitku*. Starobilsk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». s. 8-14. [online] Dostupno: http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/Info_Mass_Media_2_018.pdf [Data zvernennya 14 Sichen 2021].
5. Drozhzhinov, V. ta Shtrik, A. 2021. *Elektronnoe pravitelstvo informacionnogo obshestva*. [online] Dostupno: www.pcweek.ru/year2000/n15/cp1251/strategy/index.htm [Data zvernennya 14 Sichen 2021].
6. Luman, N. 2021. *Neveroyatnost kommunikacii*. [online] Dostupno: http://soc.pu.ru.8101/publication/pts/luman_c.html/ [Data zvernennya 14 Sichen 2021].
7. Pisarev, A.V., 2004. Obraz pozhilyh v sovremennoj Rossii. *Sociologicheskie issledovaniya*, 4, s. 51-56.
8. Chukut, S. 2021. *Problemi ta pereshkodi na shlyahu elektronnoho uryadu: svitovij ta vitchiznyanij dosvid*. [online] Dostupno: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Problemi-ta-pereshkodi-na-shlyahu-do-elektronnoho->

- <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/Problemi-ta-pereshkodi-na-shlyahu-do-elektronnoho-uryadu.pdf> [Дата звернення 16 Січень 2021].
9. Factum Group Ukraine, 2021. *Майже 23 млн. українців регулярно користуються Інтернетом – дослідження.* [online]. Доступно: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya> [Дата звернення 16 Січень 2021].
9. Factum Group Ukraine, 2021. *Majzhe 23 mln. ukrayinciv regularno koristuyutsya Internetom – doslidzhennya.* [online]. Dostupno: <https://mind.ua/news/20204323-majzhe-23-mln-ukrayinciv-regulyarno-koristuyutsya-internetom-doslidzhennya> [Data zvernennya 16 Sichen 2021].

Інформація про авторів

Бабухіна Світлана Анатоліївна – старший викладач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: babuhina@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6632-8496>.

Савельєва Тетяна Павлівна – кандидат політичних наук, викладач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: savelyeva.tp@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3274-6475>.

Стаття надійшла до редакції: 28.01.2021

Прийнята до друку: 15.02.2021